

A legnépszerűbb „balatoni” hal nevei. Csupán kevesen tudják, hogy a *hekk* nagy rajokban úszó tengeri ragadozó, más néven *csacsihal*, *tengeri csuka* vagy *szürke tőkehal*. Mindhárom régi neve kifejező, jól bevált, tulajdonképpen érthetetlen, mi szükség volt bevezetni a csuklásszerű *hekk* nevet. Ez a név terjedt el ugyanis a Merluccius fajok magyar nevéként hazánkban. Olyan halnevünk, amely a ponty után a legismertebb, hiszen a hekk közismert halétel. Sokak szerint őshonos balatoni hal, valójában azonban nyílt vizekben él, a tőkehalfélék közé tartozik, rajhalakkal (ilyen pl. a hering, a szardínia) táplálkozik. Van is az angolban *herring hake* neve (EL.; R. 1872: ua. „It is a very voracious fish, devouring great numbers of herrings” (Chambers 1872), azaz igen falánk hal, nagy számú heringet fal fel; 1913: ua. (Webster’s 914), 1930: *herring-hake* (BREHM 84). Magyarországra Argentínából és Chiléből érkezik a legtöbb, összepréselt nagy tömbökben, fagyasztott állapotban, ez egyrészt a Merluccius gayi gayi faj, elterjedésére utal az ang. *South Pacific hake*, *peruvian hake* (W.), *chilean hake*, fr. *merlu du Pacifique sud*, *merlu du Chili*, sp. *merluza del Pacífico sur*, *merluza chilena*, or. *мерлуза чилийско-перуанская*, fi. *perunkummeliturska*, német. *chilenischer Seehecht*, ol. *nasello del Cile*, dán *chilensk kulmule*, holl. *chilense heek*, port. *pescada chilena* és le. *morszczuk chilijski* (FB.) neve, másrészt a Merluccius hubbsi faj, amelynek ugyancsak elterjedésén alapul ang. *argentine hake* (W.), *Southwest Atlantic hake*, fr. *merlu d’Argentine*, *merlu sud-américain*, dán *sydvestatlantisk kulmule*, német. *argentinischer Seehecht*, le. *morszczuk argentyński*, fi. *argentiinankummeliturska*, port. *pescada argentina*, or. *мерлуза аргентинская* és sv. *argentinsk kummel* (FB.) elnevezése. Ezek a fajok egyébként megtévesztésig hasonlítanak az európai hekkre. Hogy minek köszönheti nálunk a hekk a népszerűségét? (Amellett persze, hogy szinte szájkamentes, omlós, hófehér húsu, kedvező élettani hatású táplálék, amely egyszerűen kezelhető, mert tisztítva, fej nélkül érkezik.) Elsősorban a balatoni halsütődések élelmességének. A hetvenes években egyre kevesebb keszeg jutott nekik a Balatonból, beszerzési ára felszökött. Az akkori élelmiszer importőr Terimpex elkezdett behozni egy új halfajt Magyarországra, a sütődék pedig egyszerűen lecserélték a keszeget egy olcsóbb tengeri halra. És a nyaralók lelkesen vették és ették tovább a keszeg helyett a „balatoni hekket”. A ma érvényes latin szaknyelvi binómen egyik szinonimája is *Merluccius esculentus* (RISSO 1827. 3: 220), amelyben az *esculentus* faji jelzőnek ’ehető’ a jelentése.

Az ÉrtSz. 1965-ben természetesen még nem tárgyalja *hekk* szavunkat, az ÉKsz.¹ (1972 és 1992) sem tartalmazza. 1979-ben Gozmány László hétnyelvű állatnévszótárában a *Merluccius merluccius* szócikkében (VNAE. 7066) a *hekk* név még nem szerepel, BAKOS FERENC „Idegen szavak és kifejezések szótára” című munkájának 1973 és 1986 közötti számos kiadásában sem. Először az 1994-es kiadásban és ennek változatlan lenyomatában (2001) bukkan föl: „*Hekk* német. az Északi-tengerben élő, ízletes húsu hal” (305). Az 1994-es kiadást már számos kutató, egész munkatársi gárda segítette, teljesen új szótárnak tekinthető. BAKOS FERENC előszavában azt írja, hogy „a szótár címszavainak gyűjtőköre kitágult, bekerültek a szótárba a mai köznyelvbe is beáramlott tudományos és nemzetközi terminusok...”. 1997-ben a „Magyar nagylexikon”-ban: *hek* ’Merluccius merluccius’ (MNLex. 5: 686). BAKOS szótárának 2002-es, átdolgozott kiadását három munkacsoport készítette, a *hekk* halnév ugyanúgy szerepel benne (251), mint korábban, és utána a további, változatlan utánnomásokban.

Tehát BAKOS német eredetűnek tartja a nevet, igen pontatlan értelmezése szerint „az Északi-tengerben élő ízletes hal”. Az ÉKsz.² 2003-as kiadásában szó szerint ugyanez olvasható (510). TOLCSVAI NAGY GÁBOR szerint is „északi-tengeri hal”, neve német eredetű (TOLCSVAI NAGY 2007: 419). A jelentés megadása mindhárom szótárban helytelen, a *Merluccius merluccius*, azaz az európai csacsihal nem az Északi-tenger hala, hanem az Atlanti-óceán egész keleti partján Izlandtól, Norvégiától egészen Mauritániáig, a Földközi-tengerben és a Fekete-tengerben is honos. Ráadásul a dél-amerikai vizekből is érkezik két hekkfaj, mégpedig a leggyakoribbak nálunk. Noha TÓTFALUSI ISTVÁN korábbi szótárában (TÓTFALUSI 2001) még nem tárgyalja a nevet, később már igen, és jobb értelmezést ad: „ízletes húsú, szálkátlan tengeri hal” (TÓTFALUSI 2005: 370).

Az alábbiakban először is a *hekk* név német származtatását vitatjuk. BAKOS, TOLCSVAI NAGY és az ÉKsz.² sem ad meg német megfelelőt, ilyen szótárakban ez nem is szokás. TÓTFALUSI már igen, nála a *hekk* ugyancsak német jövevényszó, a ném. *Heck* 'ua.' (uo.) átvétele. Csakhogy ilyen német halnév nem létezik! A német ichtyológiai szakirodalom alapos átbüvárolása után ezt bátran kijelenthetjük. A német egy- és többnyelvű szótárak tanúsága alapján van ugyan *Heck* szó a németben, ennek jelentése azonban 'hajó hátsó része', azaz 'tat', illetve 'bekerített legelő, azon rácsos ajtó' (DWb. 1682). A szó a 'kerítés', illetve 'kormányállítás a hajó hátulján' jelentésű alnémet *heek* (uo.) szó folytatója (< ófn. *hac*, *hages* 'kerítés, tövisbokor', uo.). BÜNTING szerint a ném. *Heck* (DW. 506) szónak 'jármű hátsó része' a jelentése. Ez tehát aligha tarthat ide. Nagy a gyanúnk, hogy a magyar szerzők – BAKOS FERENC nyomán – a *csuka* ném. *Hecht* (FB.) nevéből magyarázhatták a *hekk* halnevet.

Valóban hasonló némileg a német halnév, amelyet a csacsihalra azonban soha nem alkalmaztak. Igen régi, a középfelnémet kor óta változatlan alakú, ófelnémet eredetű (< ófn. *hechit*, *hachit* 'ua.', DWb. 1683). A *Haken* 'horog, kampó' (< ófn. *hako*, ang. *hook* 'ua.' < idg. **kek* 'horog, hegy, szeg', uo.) szócsaládba tartozik, a 'gereben' jelentésű *Hechel* szóval rokon, amely szűrős, hegyes eszköze a len és kender tisztításának, kifésülésének. A névadás alapja a ragadozó csuka számos hegyes foga. Ezt a halat több nyelvben szintén valamely hegyes eszköz nevével jelölik, fogaira, hegyes orrára utalva; vö. ang. *pike* 'csuka' (FB.); minden bizonnyal a *pike-fish*-ből rövidült jelentéstepadással, tkp. a 'hegyes' jelentésű *pike* szóból, fr. *brochet* (R. LINOCIER 1584: 181), *brouché*, *brochète* 'csuka' (VNAE. 4548), tkp. 'kiálló, hegyes' a *broche* 'nyárs, kopja, lándzsa', *lanceron* 'ua.' (uo.) neve esetében pedig a *lance* 'lándzsa, dárda' főnévből. Akár az északi nyelvekben, a csuka ang. *gedd*, skóciai *gade*, *ged*, *gidd*, sv. *gädda*, dán *gedde*, norv. *gjedde*, izl. *gedda* (FB.) társneve a 'tüske, fullánk' jelentésű *gadd* (ÖF. 2003: 230) szóból való. Már az ókori latinban hasonló volt a névadás szemléleti háttere, hiszen a csuka Pliniusnál olvasható alakleíró neve *sudis* (NatHist. 37) volt, aminek tkp. 'karó, cövek' a jelentése.

Viszont igaz, hogy ennek az édesvízi halnak a nevével alkották a 'csacsihal' értelmű ném. *Seehecht* (WbZ. 470), *europäischer Seehecht* (a *Merluccius merluccius* hivatalos német kereskedelmi neve, WHEELER 1977: 249), *Meerhecht* (DWb. 2392) és a *Hechtorsch* 'csukatőkehal' (uo. 1683) összetételeket. A *Meerhecht*, *Seehecht* 'Merluccius merluccius', *Silberhecht* 'Merluccius bilinearis' (FB.) összetételekben a *See*, illetve *Meer* 'tenger', a *Silber* 'ezüst', a *Hecht* utótagnak pedig 'csuka' az értelme, így tengeri csukát, illetve ezüst csukát jelentenek tulajdonképpen a nevek; a csukához való hasonlítás volt a névadás alapja. Tehát szótárszerzőink a hekket jelölő összetételekben meglévő, és 'csuka' jelentésű elő- vagy utótagból próbálták magyarázni egészen más jelentésű *hekk* szavunkat. Ugyanakkor hangtani-

lag sem meggyőző a német származtatás, aligha lehet a *-kk* geminátát a ném. *-cht* végződésből magyarázni, ilyen gemináció – különösen szóvégi helyzetben – nincs.

Véleményünk szerint a *hekk* halnév orosz, esetleg angol eredetű nyelvünkben, a halat Magyarországra importáló vállalat munkatársai adhatták a nevet félrehallás alapján. Tekintettel a hal importjának kezdeti időszakára, a korszak akkori, minden területen jellemző szovjet függőségére, a Terimpex szocialista nagyvállalat dolgozói a faj or. *xeük, xek, xək* (VNAE. 7066), *хэük* (FB.) nevét tarthatták elsődlegesen szem előtt. Mivel a Terimpex elsősorban élelmiszerrel, állatokkal külkereskedő vállalat volt, előfordulhat az is, hogy a hal ang. *hake* (MD. 432; R. „The *hake*. This is a very pleasant Fish to eat”, TAYLOR-DALE 1730: 429; Asellus primus, Merlucius, *Hake*, ARTEDI 1738: 22; *hake*, SMITH 1750. 4: 308; *Common hake*: Asellus primus, Gadus merlucius, FLEMING 1828: 195) neve volt közismert, a nemzetközi kereskedelemben általánosan használt, amelyet itthoni szakszótárban is számon tartanak: „*hake* élelmiszeripar tengeri csuka” (MAGAY-KISS 1993: 716); vö. még „*hake* szürke tőkehal, csacsihal” (ORSZÁGH-MAGAY 1998: 686). Már 1930-ban szerepel magyar forrásban is az ang. *hake* 'Merluccius vulgaris' (BREHM 84). A halnév az óang. *haki* 'horog' (< ógerm. **hakan-* 'ua.'; vö. holl. *hake* 'horog', OED.) szóból magyarázható, a tűhegyes fogakra, az állkapocsra utal, nagyon hasonlóan a csuka német névéhez. Megjegyezzük még, hogy az – egyébként is egészen más családba és más nembe tartozó halfajt jelentő – német névnél közelebb áll az orosz, angol és magyar elnevezéshez e hal holl. *heek* (SVETOVIDOV 1979: 300) neve is (vö. még összetételben: *stokvisch heek*, *silverheek*, EL.). A turizmus miatt természetesen sok német találkozik a Balatonnál a magyar *hekk* halnévvel. Nem is igen tudnak vele mit kezdeni, hazaérve aztán számos kérdést tesznek fel a világhálón ilyen nevű halat illetően, meggyőződésük szerint balatoni halat ettek, ám nem tévesztik össze a Hecht fajjal. A legutóbbi években a Fertő tó burgenlandi területén is kezd megjelenni az osztrák étlapokon a *Heck* név a faj német nevei helyett, ez természetesen a nálunk népszerűvé vált tengeri hal magyarból való neve, a szókölcsönzés iránya egyértelmű.

A *hekk* latin szaknyelvi *Merluccius merluccius* LINNAEUS (1758) neve esetében a binómen tautonímiával alkotott. A latin nemi és faji terminus utótagjában ugyancsak szerepel a *csuka* halnév; a lat. *lucius* 'csuka' (WbZ. 342) és a lat. *mare, maris* 'tenger' szavak összetétele. Mivel először francia forrásokban bukkan fel, magyarázták a fr. *merle* 'fekete rigó' szóból is (FB.), a 'rigócsuka' összetétel eszerint a sötét színű pikkelyekre vagy a fekete nyelvre utalna. Régtől adatható, PIERRE BELON természettudóstól (1517–1564) származik, már nála világosan látszik azonban az előtag eredete: *maris lucius* (BELON 1533: 121), azaz 'tengeri csuka'. Utána „*merlucius piscis*” (RONDELET 1554: 274), „*merlus, quasi maris lucius*” (uo. 273), *Merlucius* (GESSNER 1558: 84), „*Galli Merlucium, quasi maris Lucium*” ALDROVANDUS 1638: 284), „*Oceano Gallico frequens est Merlucio*” (uo. 287), *Merlucius* (MERRET 1667: 184), ua. (SMITH 1750. 4: 308). 1816-ban *Merlucius and Lucius marinus* (EP. 9: 21). Megfelelője ma a fr. *merlu, merlus, merluche, merluchon* (VNAE. 7066), or. *мерлуза*, ro. *merluciu*, alb. *merluci*, ol. *merluzzo*, N. *merluzziello, milluzzu, marluzzu* (FB.), breton *merluz*, máltai *merluzz* és sp. *merluzza* 'ua.' (EL.).

A latin szaknyelvi terminus alapján jött létre fordítással a *hekk* fent már említett ném. *Seehecht, Meerhecht* (R. *Meerhecht, kleiner Meerhecht*, GESSNER 1598: 39a) neve, illetve ebből a magyar *tengeri csuka* elnevezése. A magyar név rövid szótörténete szerint 1897: *tengeri csuka* 'Merlucius Gth.', *közönséges tengeri csuka* 'Merluccius vulgaris' (PallasLex.), 1905: ua. (BREHM 1905: 218), 1930: *tengeri csukák* 'Merluccius Cuv.' (BREHM 83), 1935:

tengeri csuka 'ua.', *közönséges tengeri csuka* 'Merluccius vulgaris' (RévaiLex. 18: 141), 1966: *tengeri csuka* 'a tőkehalfélék családjába tartozó falánk, ragadozó természetű hal, Merlucius' (sic!) (ÉrtSz. 944), 1979: *közönséges tengeri csuka*, *tengeri csuka* 'Merluccius merluccius' (VNAE. 7066). Megvan a név szó szerinti megfelelője más nyelvekben is; vö. ang. *sea-pike* (uo.; R. 1913: ua., Webster's 914), valamint *sea luce* (MD. 432 és 855), illetve fr. *brochet de mer* 'ua.' (FB.).

Vegyük sorra a *hekk* kevésbé ismert további társneveit. A *csacsihal* terminusban az összetétel előtagja, 'a szamár fiatal egyede' gyermeknyelvi, dajkanyelvi szó (R. 1792: SzD.). A hálnév a magyarban 1930-tól adathozható: „*csacsihal* Merluccius vulgaris Flem.” (BREHM 84), ezután 1937: ua. (UILex. 5–6: 1418), 1969: *csacsihal* 'Merluccius merluccius' (Urania 209), 1979: ua. (VNAE. 7066), 1997: ua. (MN. V: 686). A nálunk megjelent BREHM második magyar kiadása „Halak” fejezetének fordítója, szerkesztője és átdolgozója LEIDENFROST GYULA lehet. Nála szerepel az Adriánál, Triesztben és Fiumében használatos ol. *asinello* (BREHM 84; R. GRUBER 1861: 158), azaz 'csacsi', a *hekk* egyik társneve; vö. még ol. *asinel* 'ua.' (COSTA 1991: 181), vagyis 'szamár' tulajdonképpen. A hal hv. *magarčić* (FB.), fr. *ânon* (EL.) nevének ugyancsak 'szamár', fr. *âne de mer* (VNAE. 7066) és ném. *Meeresel* (uo.; R. „primum de Merlucio, *Meeresel*”, GESSNER 1598: 39b; „*Meeresel* oder Stockfische”, uo. 40a) elnevezésének 'tengeri szamár' a jelentése. Nyilván a régi olasz névváltozatból (Asello, siue *Nasello* dicunt Ligures, ALDROVANDUS 1638: 284) származik a *hekk* mai ol. és fr. *nasello* (MD. 432), arab *nasalli*, *nazelli* (EL.) elnevezése.

Mindezek mintája az antik világban keresendő. A római aranykor költője, Ovidius is használta ezt a halnevet az első század elején, amikor elítélően ír e hal külsejéről: „et tam deformi non dignus nomine *Asellus*” (Halieuticon 22). Az idősebb Plinius 77 k. azt írja, hogy „... qui siderentur pisces ... de *asello*” (NatHist. 1: 19), a csacsihal két fajáról is tudósít, „*asellorum* duo genera, callariae minores et bacchi” (9: 28), „item ex *asello* pisce lapilli...” (37: 38), *asellorum* generis (uo. 53). Nyomukban az angol zoológus, EDWARD WOTTON alkalmazza ezt a terminust: „De Lupo & *asellis*” (WOTTON 1552. 8: 155), *asellus*, *asellos* (uo. 156). GUILLAUME RONDELET (1507–1566), a montpellier-i egyetem professzora, közel kétszázötvenféle tengeri állat leírója, azonosította a régi latin nevet, a csacsihallal kapcsolatban hivatkozik ókori szerzőkre: „Varro, Ovidius, Plinius *asellum* vocarunt”, „Galenus scribit *asellos*” (RONDELET 1554: 273). Libri de Piscibus Marinis című nagy munkájában: De *asello* (uo. 272), *asello*, *asino* (uo. 273), *Asellus* primus (uo. 54), *asinus* igitur siue merlucius piscis (uo. 274), merlucium *asinum* siue *asellum* (uo. 276). Művét nagyon megbecsülték később, számos szerző merített belőle, az *asellus* 'kis szamár' terminus további szótörténete szempontjából elsősorban két német, majd angol művek idézhetők; „*Asellorum* tertia species” (GESSNER 1598: 40a), *Asellus* (uo. 39a), majd generikus névként *Asellus* minor (SCHONEVELDE 1624: 18). Ezután *Asellus* alter sive Merlucius (ALDROVANDUS 1638: 286), *Asellos*; *Asellus* maior, piscis Oceano (uo. 282), *Asellus* mollis (MERRET 1667: 184), *Asellus* major vulgaris (RAY 1713: 53), *Asellus* mollis, *Asellus* albus (uo. 55), *Asellus* minor and mollis (TAYLOR-DALE 1730: 429), *Asellus* primus (SMITH 1750. 4: 308), *Asellus* primus, *Gadus merlucius* (FLEMING 1828: 195). A 20. században „The *Asellus* has been identified ... as the Merluccius vulgaris, the Hake” (RADCLIFFE 1921: 261).

A latin terminus ógörög hálnév folytatója, ezt a halat náluk is a szamár szóval jelölték. Már az első tudományos állattant író Arisztotelésznél (i. e. 384–322) és a szofisták lakomáját előadó Athenaeusnál *όβοϋ* (Deipnosophists 1: 496) a neve. A 16. századtól az újkor zoo-

lógusai is említik e hal görög nevét; vö. „Quos Plinius asellos, Graeci *όνος* vocant, & *όνονος*; id est asinos & asellos: quos Philotimus *όνος* alij *όνιςκος* dixere, inquit Galenus. Est uero *όνος* & *όνιςκος*, ut Aristoteles pro didit” (WOTTON 1552: 155), asellus, *όνος*, *όνονος* (RONDELET 1554: 272), „*όνιςκος*, Aristoteles: *όνος* á Graecis” (uo. 273), „*Όνοςz* siue Asinus; Aristoteles unius tantum meminit & *όνοςz* vocat” (ALDROVANDUS 1638: 282), Latini asellos, Graeci *onosz*, *ononisz* (uo. 281), ua. (RAY 1713: 55).

CONRAD GESSNER névmagyarázata szerint, mint fordítója 16. századi németességgel írja, „sind betafft (welche man von der bereitung wol pflegt zu schlagen mit schweren hämern oder anderen Schlägeln) von welchem sie auch ihren Namen *Esel* haben” (GESSNER 1598: 39b), vagyis ezeket az elkészítéskor előszeretettel ütik nehéz kalapáccsal és más ütőeszközökkel, erről kapták *szamár* nevüket (vö. SZENCZI MOLNÁR szótári adatát alább a tőkehalnál). Könyve más helyén pedig azt említi GESSNER a *Meeresel*, azaz ’tengeri szamár’ fajról, hogy „er hat mau wie ein Esel” (uo. 40a), azaz olyan pofája van, mint egy szamárnak. Valójában azonban a névadás alapja, mint azt az ókori szerzők sorai is tanúsítják, a hal hamuszürke színe volt, ezt hasonlították a szamáréhoz. RONDELET véleménye szerint „À colore vero asellus dictus teste Varrone, idem innuit Ouidius”, azaz szín a szamár szerint, mint Varro is elbeszéli, Ovidius ugyanazt javasolja, illetve „Primum id ostendit cinereus color, qui cum asinorum color sit, ab eo aselli pisces dicti sunt. Varro.” (RONDELET 1554: 272). Aldrovandus megállapítása szerint „Varro à colore dictum, voluit, Asini colorem reserre innuens” (ALDROVANDUS 1638: 181). Ezzel egybehangzóan írják angol szerzők, hogy „Aselle nomen à colore diductum est, ut Varroni placet” (WOTTON 1552: 156), illetve jóval később: „The fish, Varro informs us, is called Asellus from the ashen colour of its scales, resembling that of the coat of an ass” (RADCLIFFE 1921: 261). Ugyancsak a hal színére utal magyar *sürke tőkehal* (VNAE. 7066; R. 1930: BREHM 84) társnevében a faji jelző.

A hekk 1935-ben a „Révai nagylexikon”-ban (18: 141), 1979-ben GOZMÁNY állatnév-szótárában (VNAE. 7066) és 1997-ben a „Magyar nagylexikon”-ban (5: 686) olvasható *kalmul* társneve a magyarított BREHM 13. kötetében szereplő dán *kulmul* ’ua.’ (BREHM 84) szó átvétele. A különböző Merluccius fajok dán *kolmuler* (EL.), *kulmule* (MD. 186, 432, 898, 936) neve összetétel (< dán *kul* ’szén’ és *mul* ’pofa’), a névadás szemléleti háttere az, hogy a hekk „szájürege és nyelve teljesen fekete” (Urania 209). Talán összetartozik még a gael *colmóir* (EL.), fi. *kummeli* (LLORIS–MATALLANAS–OLIVER 2005: 32) és a sv. *kummel* (FB.) ’ua.’ terminussal is.

Mivel a hekk a Gadidae, azaz tőkehalfélék családjának egyik nemébe tartozó faj, volt is nevének *Gadus merluccius* (LINNAEUS 1758, később FLEMING 1828: 195) latin szaknyelvi szinonimája, ez volt a basionym, illetve említették a hekket más nyelven is a tőkehal nevével; vö. *erste Stockfisch* (R. GESSNER 1598: 39b), azaz ’első tőkehal’, felbukkant a magyarban is – megkülönböztető jelzővel ellátott – *tőkehal* neve. A nálunk 1930-ban megjelent BREHM „Halak” fejezetének fordítója és átdolgozója, LEIDENFROST GYULA „*földközitengeri* vagy *sürke tőkehal*, Merluccius vulgaris Flem.” (BREHM 84) adata szerepel 1937-ben: *sürke tőkehal* ’ua.’ (UILex. 5–6: 1418), később 1979-ben *földközi-tengeri tőkehal*, *sürke tőkehal* (VNAE. 7066), 1997-ben *sürke tőkehal* ’Merluccius merluccius’ (MNLex. 5: 686). Magát a *tőkehal* nevet először 1604-ben említik a magyar írásbeliségben, SZENCZI MOLNÁR ALBERT szótározta: „Tengeri hal, kit meg afzalva öfzve abronczoznac, es idegen Országokban el adgyak, ki megnem főne ha pörölllyel kemenyen megnem verne, *Tőkehal*” (MA. *Sálpa* a.). Tükörfordítás a ném. *Stockfisch* ’száritott tőkehal’ (TESz.) halmnévből. A középalmém.

stockvisch (uo.) került a felnémetbe a 14. században a hanza-kereskedelem révén. Az összetétel előtagjának ’bot, pálca, vessző’ a jelentése, arra utal, hogy ezt a halat fanyársakon szárítással tartósították. A tőkehal egyik neve az angolban is *stockfish*, a holl. *stokvis* ’ua.’ (W.) átvétele. További megfelelők: dán *stokfisk*, hv. *štokfiš*, ném. *Stückenfisch*, ol. *stoccafisso*, norv. *stokkfisk* ’ua.’ (EL.). A *Földközi-tengeri*, illetve a *szürke* faji jelzős tőkehal tehát a *Merluccius merluccius*, a hekk, előbbi jelzője honosságán alapul, hiszen „A Földközi-tenger legfontosabb és legközönségesebb halai közé tartozik” (BREHM 1905: 218), utóbbi pedig pikkelyeinek színére utal. Ugyancsak a tőkehal névvel alkotott a hekk holl. *stockvisch heek* (LLORIS–MATALLANAS–OLIVER 2005), *stokvis* (FB.) neve. A *Merluccius capensis* Dél-Afrikában az egyik legfontosabb kereskedelmi és ételmezési hal, neve az ang. *stockfish* (MD. 432). Az angol terminus az ottani afrikaans nyelvi *stokvis* ’ua.’ (W.) átvétele, ez is végső soron tehát nyilván holland eredetű. A németben a *Merluccius merluccius* társneve a *Hechtdorsch* (uo.), a név a ném. *Hecht* ’csuka’ (EL.) és a *Dorsch* ’tőkehal’ (uo.) szavak összetétele.

Lássuk a hekk további idegen nyelvi neveit. Egyik társneve az olaszban *pesce lupo* (FB.), azaz ’farkashal’. Nem véletlenül, ragadozó, falánk természetéről kapta a csuka is a vizek farkasa nevet. A csuka lat. *lucius* neve (először a 4. században élt római költő, Decimus Magnus Ausonius írásaiban bukkan fel) minden bizonnyal az ógörög *λύκος* (λύκος) ’csuka, illetve farkas’ állatnévre vezethető vissza, ezzel az állatnévvel egykor ezt a két igen falánk ragadozót jelölték. A csuka régi latin nevének folytatója az ang. *luce*, fr. *luce*, *lucie*, *luceau*, sp. *lucio* (VNAE. 4548), ol. *luzzu* (FB.), népnyelvi Venezia Giulia: *liuzz*, *luzz*, Veneto: *luz*, *luzzo*, Piemonte: *luss*, *luz*, Lombardia: *lusc*, *luz*, *loess*, Toszkána: *luccio*, Kalabria: *luzzu*, *luzzato*, Szicília: *luzzuo* ’ua.’ (PORCELLOTTI 2005). A latin terminus a magyar írásbeliség első emlékeiben: 1395 k. *luceus*: *chuka* (BesztSzj.), 1405 k. ua. (SchlSzj.), 1435 k. ua. (SoprSzj.). Később többször is a *lupus* ’farkas’ főnévi hasonlat olvasható a csuka mellett; vö. 1500 k.: „...quam si (*lucius*) *lupus aquaticus* per caput apprehenderit” (TemGl.), 1533: „*Lupus*. Hic uulgo, dicitur *lucius*, quasi *lycius* é graeco nomine *lycos*, quod *lupus* interpretatur” (Murm.), „*Luppulus*: Ein hechtlin: kis czuka” (uo.), 1538: *Lupus*: *chuka* (Pesti: N.), 1590: *Lucius*, *Lupus*: *Czuka* (SziksZF.). 1730 körül „*Tractacus de Re Rustica Hungarorum*” című munkájában Bél Mátyás ugyancsak azt írja, hogy „Csukának hívom azt a nagyon ismert halat, amelyet egyesek *farkasnak* szeretnének elkeresztelni.” A régi névalkotásnak felel meg a csuka ném. *Wasserwolf*, azaz ’vízifarkas’ (VNAE. 4548), de hasonló a *belvízi cápa*, *édesvízi cápa* és az ang. *freshwater shark* (uo.) neve is.

A hekk szintén olasz társneve a *pesce prete* (FB.; R. 1930: ua., BREHM 84), ennek jelentése tulajdonképpen ’paphal’, e névvel ugyancsak sötét színe miatt hasonlíthatják a reverendásokhoz. Az angolban van *guard-fish*, azaz ’őrhal’, illetve *jumbo* (VNAE. 7066) elnevezése, ez utóbbi a testéhez képest igen nagy fejére utal. Etimológiai összefüggés állapítható meg a hal norv. *lysing*, feröri *lýsingur*, izlandi *lasingur*, *lýsingur* és természetesen a délszlávban a szerb *oslic*, szln. *osliè*, hv. *oslic*, *oslic* (EL.) terminusok esetében. Szintén összetartozik sp. *pescada*, *pescadilla* és port. *pescada*, *pescadinha* (uo.) elnevezése.

A magyar nem különbözteti meg az egyes hekkfajokat önálló névvel. Ez így van több más nyelvben is, a legtöbb esetben csupán megkülönböztető jelző került a *Merluccius merluccius* faj nevei elé. A *Merluccius bilinearis* színre utaló megkülönböztető jelzős elnevezéseket kapott, a magyarban a még nem szótározott *ezüstös csacsihal* (www.horgasz.hu) neve az ang. *silver hake*, holl. *zilverheek*, ném. *Silberhecht*, sv. *silverkummel* (EL.), fi. *hopeakummeliturisk*, or. *хэйк серебрисый, мерлуза серебрисая*, le. *morszczuk*

srebrzasty (FB.) megfelelője; hasonló névadási szemlélettel vö. még ang. *whiting* (MD. 432) és holl. *wijting* 'ua.' (uo. 898). A *Merluccius albidus* latin szaknyelvi faji jelzője, valamint fr. *merlu blanc*, sp. *merluza blanca* (FB.) neve e hal világos, fehéres pikkelyeire utal. Az előtag alapja lehet másrészt az előfordulási hely is; vö. ang. *atlantic hake*, *New England hake*, dán *nordvestatlantisk kulmule*, ném. *amerikanischer Seehecht*, *nordamerikanischer Seehecht*, ol. *nasello atlantico*, ro. *merluciu argintiu*, sp. *merluza americana*, *merluza norteamericana*, *merluza atlántica*, fr. *merlu argentè* (EL.), port. *pescada da Africa do sul*, holl. *kaapsoek*, *kaapse heek* 'Merluccius bilinearis' (MD. 432), ang. *cape hake*, fr. *merlu du cap*, ném. *Kaphecht* 'Merluccius capensis' (uo. 169).

A hivatkozott irodalom

- ALDROVANDUS, ULYSSES 1638. De piscibus. Bonon.
 ARTEDI, PETRI 1738. Ichthyologia sive opera omnia de piscibus. Lugduni.
 BREHM = BREHM, ALFRED EDMUND, Az állatok világa 1–19. Gutenberg kiadó, Bp. 1929–1933.
 COSTA, FRANCESCO 1991. Atlante dei pesci dei mari italiani. Ugo Mursia Editore, Milano.
 BELON, PIERRE 1553. De aquatibus. Paris.
 CHAMBERS, WILLIAM – CHAMBERS, ROBERT 1872. Chambers's encyclopaedia. Edinburgh.
 Deipnosophists = The Deipnosophists, or Banquet of the Learned of Athenaeus. London, 1854.
 DW. = KARL-DIETER BÜNTING, Deutsches Wörterbuch. Isis Verlagsgesellschaft, Chur, 1996.
 DWb. = GERHARD WAHRIG, Deutsches Wörterbuch. Bertelsmann Lexicon-Verlag, Berlin, 1977.
 EL. = Encyclopedia of life. A legnagyobb biológiai adatbázis. <http://www.eol.org> (2010. 03. 01.)
 EP. = Encyclopaedia Perthensis; or Universal dictionary of the arts, sciences... Edinburgh, 1816.
 FB. = A Global Information System on Fishes. FishBase Consortium. <http://www.fishbase.org> (2010. 02. 01.)
 FLEMING, JOHN 1828. History of British animals. London.
 GESSNER, CONRAD 1558. Historiae Animalium. Liber IV. Qui est de Piscium & Aquatiliū Animantium natura. Zürich.
 GESSNER, CONRAD 1598. Fischbuch, das ist aussführliche Beschreibung und lebendige Conterfactur aller und jeden Fischen. Franckfurt am Meyn.
 GRUBE, EDUARD 1861. Ein Ausflug nach Triest und dem Quarnero. Berlin.
 Halieuticon = The Halieutica, ascribed to Ovid. University of London – Athlone Press, London, 1962.
 LINNAEUS 1758. CAROLUS LINNAEUS, Systema Naturae. Holmiae [Stockholm].
 LINOCIER, GEOFFROY 1584. Histoire des plantes, animaux, poissons, serpens. Paris.
 LLORIS, D. – MATAILLANAS, J. – OLIVER, P. 2005. Hakes of the world (Family Merlucciidae). Rome. olvasható: FAO [Food and Agriculture Organization of the United Nations] <http://www.fao.org> (2011. 01. 14.)
 MAGAY TAMÁS – KISS LÁSZLÓ 1993. Angol–magyar műszaki és tudományos szótár. Akadémiai Kiadó, Bp.
 MD. = Multilingual dictionary of fish and fish products. Organisation for Economic. Fishing News Books, Paris, 1978.
 MERRET, CHRISTOPHORUS 1667. Pinax rerum naturalium Britannicarum. London.
 NatHist. = Caius Plinius: C. Plini Secundi Naturalis historiae libri 37. B. G. Teubner, Lipsiae, 1856–1870.
 OED. = Online etymology dictionary. <http://www.etymonline.com> (2010. 09. 15.)
 ORSZÁGH LÁSZLÓ – MAGAY TAMÁS 1998. Angol–magyar nagyszótár. Akadémiai Kiadó, Bp.
 ÖF. = Österreichs Fischerei. Zeitschrift des Österreichischen Fischereiverbandes. BMLFUVV, Mondsee, 1948–.

- PORCELLOTTI, STEFANO 2005. Pesci d'Italia, ittiofauna delle acque dolci. Libri Editore Plan, Firenze.
- RADCLIFFE, WILLIAM 1921. Fishing from the earliest times. J. Murray, London.
- RAY, JOHN 1713. Synopsis methodica avium & piscium. London.
- RISSO, ANTOINE 1827. Histoire naturelle des principales productions de l'Europe Méridionale et particulièrement de celles des environs de Nice et des Alpes Maritimes. Paris–Strasbourg.
- RONDELET, GUILLAUME 1554. Libri de piscibus marinis. Lugduni (Lyon).
- SCHONEVELDE, STEPHANUS 1624. Ichthyologia. Hamburg.
- SMITH, CHARLES 1750. The antient and present state of the county and city of Cork. Dublin.
- SVETOVIDOV, ANATOLIJ NIKOLAEVICS 1979. Merlucciidae. In J. C. HUREAU – TH. MONOD eds., Checklist of the fishes of the north-eastern Atlantic and of the Mediterranean 1. Unesco, Paris. 300–2.
- TAYLOR, DALE – SILAS, SAMUEL 1730. The history and antiquities of Harwich and Dovercourt. London.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2007. Idegen szavak szótára. Osiris kiadó, Bp.
- TÓTFALUSI ISTVÁN 2001. Idegen szavak etimológiai szótára. Anno Kiadó, Bp.
- TÓTFALUSI ISTVÁN 2005. Idegenszó-tár. Tinta Könyvkiadó, Bp.
- UILex. = Uj idők lexikona 1–24. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt., Bp., 1937.
- Urania = Urania állatvilág. Halak, kételtűek, hullók. Gondolat Kiadó, Bp., 1969.
- VNAE. = GOZMÁNY LÁSZLÓ, Vocabularium nominum animalium Europae septem linguis redactum. Akadémiai Kiadó, Bp., 1979.
- W. = Wikipedia. <http://en.wikipedia.org>; <http://de.wikipedia.org>. (2012. 12. 01.)
- WbZ. = ERWIN HENTSCHEL – GÜNTHER WAGNER, Wörterbuch der Zoologie. Elsevier, München–Heidelberg, 2004.
- Webster's = Webster's Revised Unabridged Dictionary. C. & G. Merriam Co. Springfield, Mass., 1913.
- WHEELER, ALWYNE 1977. Das grosse Buch der Fische. Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart.
- WOTTON, EDWARD 1552. De differentiis animalium. Paris.

RÁCZ JÁNOS

Király és karéj. HOLLER LÁSZLÓ a Magyar Nyelv 2013. évi 1. számában – SZENTGYÖRGYI RUDOLFFAL (vö. SZENTGYÖRGYI 2012) is vitázva – az 1109. évi másolatból ismert veszprémvölgyi görög oklevelet nagy meggyőző erővel Gézának tulajdonítja, s az elveszett eredeti dokumentum keletkezését a 980 körüli évtizedre (975–985) teszi. Érvelésének nem sarkalatos, inkább kiegészítő eleme tanulmányának a *κράλ(ης)* uralkodói címmel foglalkozó **IV. 4.** pontja, amelyben amellet érvel, hogy ez a titulus nem szerepelhetett az elveszett eredetiben, hanem csak az 1109. évi másolatban került a szövegbe. HOLLER fejtegetése a magyar *király* szó eredetét is érinti, a szerző ugyanis határozottan elveti a magyar szó jól ismert és általánosan elfogadott szláv etimológiáját (*király* < déli szláv vagy cseh–morva–szlovák **kral'*, végső soron Nagy Károly frank uralkodó *Karl* ~ *Karal* nevéből), s helyette egy másik szláv etimológiát javasol, mégpedig *király* szavunkat a szláv **krajь* (nála „középszláv *кpaй*”) ’valaminek a széle; peremvidék, határvidék’ szóra kívánja visszavezetni (HOLLER 2013: 63–4). A szerző itt visszautal egy korábbi tanulmányára, amelyben korábban ezt az etimológiát már felvetette (HOLLER 1996: 952–4), de az nem keltett megfelelő visszhangot a magyar nyelvtörténészek között. Megvallom, a maga korában az én figyelmemet is elkerülte ez a tekintélyes történettudományi folyóiratban megjelent, de egy terjedelmes tanulmányban mégis elrejtett etimológiai fejtegetés. Nem tisztzem, hogy a magyar nyelvtörténészek nevében nyilatkozzam, de mivel mind az elutasított régi, mind pedig a javasolt új